

SPANNING

INKOMENSONGELIJKHEID NEEMT TOE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 15, nummer 9, oktober 2013

Lange tijd werd verondersteld dat de inkomensongelijkheid in Nederland klein was, ook internationaal gezien. Nieuw onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS) toont echter aan dat de inkomensongelijkheid in Nederland wel degelijk is gegroeid, want de laagste inkomensgroep is er in de afgelopen 35 jaar maar liefst 30% op achteruit gegaan. In dit nummer van *Spanning* wordt duidelijk wat de gevolgen van toenemende inkomensongelijkheid zijn en welke mogelijkheden er zijn om deze ongelijkheid aan te pakken.

Begin 2013 debatteerden wij in de SP over het nut en de noodzaak van meer democratische zeggenschap over onze economie, financiële sector en samenleving. Op de partijraad van juni spraken we af dat we de komende jaren verder invulling zullen geven aan de democratisering van de economie. Daarom zullen we in dit verband regelmatig artikelen plaatsen.

David Hollanders, econoom aan de Universiteit van Amsterdam, trapt deze reeks af met voorstellen over hoe en waar we de financiële sector aan banden kunnen leggen. Daartoe bespreekt hij vijf uitgangspunten voor een socialistisch programma.

Bij de Duitse verkiezingen die onlangs werden gehouden behaalde de regerende partij van bondskanselier Angela Merkel een grote overwinning. Arjan Vliegthart gaat in zijn bijdrage in op de betekenis van de herverkiezing van Merkel voor de toekomst van de Europese Unie. Hij stelt dat door de herverkiezing de kans groter is geworden op een nieuw Europees Verdrag, waarin opnieuw nationale bevoegdheden worden overgeheveld naar Europa. Emeritus hoogleraar Systeeminnovatie Ruimtelijke Ordening Hugo Priemus is zeer kritisch over het huidige kabinetsbeleid met betrekking tot de woningmarkt. Volgens hem maakt de verhuurderheffing, die feitelijk een huurderheffing is, nieuwbouw door corporaties nagenoeg onmogelijk. Bovendien gaat het

kabinetsbeleid naar zijn mening lijnrecht in tegen het woningmarkt-akkoord 4.0, waar veel maatschappelijk draagvlak voor bestaat.

In het tweede deel van 'ons kapitaal' bespreekt Tweede Kamerlid Ronald van Raak Jezus Christus. Hij laat zien dat Christus' oproep tot gelijkwaardigheid voor socialisten een inspiratiebron kan zijn om in verzet te komen tegen kapitalistisch beleid.

Bart van der Steen, coauteur van *Butler, Negri en Žižek: Een inleiding op de hedendaagse linkse filosofie* schreef voor *Spanning* een inleiding op zijn pas verschenen boek over de drie belangrijkste linkse filosofen van dit moment.

In het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen (mvo) staat Laamia Elyounoussi met haar bedrijf Schone Zaak! centraal. Duurzaam ondernemen is voor haar vanzelfsprekend. Zo investeert zij flink in de scholing en doorgroeimogelijkheden van haar personeel en streeft zij naar een zo milieuvriendelijk mogelijke bedrijfsvoering.

Het twaalfde deel van 'Parels van de Parlementaire Geschiedenis' gaat over de Algemene Weduwen- en Wezenwet (tegenwoordig de Algemene Nabestaandenwet). Dankzij de invoering van de volksverzekering AWW in 1959 en enkele aanpassingen in de jaren daarna werd de sociale bescherming van nabestaanden aanzienlijk verruimd.

In 'In ons straatje' gaat Bernard Gerard in op het recent door Shell gepubliceerde 'New Lens Scenarios'. Daarin staan twee mogelijke energien-scenario's voor de nabije toekomst, waarbij een directe koppeling wordt gemaakt met politieke en maatschappelijke ontwikkelingen. Gerard stelt dat de energien-scenario's elementen bevatten waar de SP zich prima in kan vinden.

INHOUD

3

ACHTERUITGANG VAN 30 PROCENT VOOR LAAGSTE INKOMENS

7

VIJF UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH PROGRAMMA

10

DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE NA DE HERVERKIEZING VAN MERKEL

12

'DE VERHUURDERHEFFING MOET ZO SNEL MOGELIJK VAN TAFEL'

14

**ONS KAPITAAL 2
JEZUS CHRISTUS, DE GROTE GELIJKMAKER**

15

**DE WERELD BEGRIJPEN
OM HAAR TE VERANDEREN**

16

**LAAMIA ELYOUNOUSSI VAN SCHONE ZAAK!
MAATSCHAPPELIJK BETROKKEN
BEDRIJFSVOERING**

18

**PERELS UIT DE PARLEMENTAIRE
GESCHIEDENIS 12**

20

'IN ONS STRAATJE'

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 40

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70

3811 MB Amersfoort

T (088) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Tijmen Lucie

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Robert de Klerk

Mark Ofman

Gonnie Sluijs

Foto cover

Peter Hilz / Hollandse Hoogte

ACHTERUITGANG VAN 30 PROCENT VOOR LAAGSTE INKOMENS

Tekst: Tijmen Lucie

In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt is de inkomensongelijkheid in Nederland wel degelijk toegenomen, zo blijkt uit pas gepubliceerd onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS). De afgelopen decennia leverde de armste tien procent van de Nederlandse bevolking structureel in, door versobering van uitkeringen, groter wordende loonverschillen en de afname van het aantal banen voor laagopgeleiden.

Vaak wordt gedacht dat in Nederland de inkomensongelijkheid van huishoudens stabiel is en in internationaal opzicht laag. De grote studie van de OESO *Divided we stand* uit 2011 laat voor ons land weliswaar een stijging van inkomensongelijkheid zien in de jaren tachtig, maar vanaf 1990 blijft het niveau vrijwel onveranderd. Toch ligt het Nederlandse niveau niet onder dat van de 15 'oude' EU-landen.¹ Een vorig jaar gepubliceerde studie van de Leidse economen Caminada, Goudswaard en Wang die zich baseren op andere data dan de OESO, laat zelfs een onveranderd

niveau vanaf het begin van de jaren tachtig zien. Zij stellen dat een grote mate van herverdeling (belastingheffing en uitkeringen) de inkomensongelijkheid in Nederland heeft weten te drukken.²

Uit recent onderzoek van het Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS) naar inkomensongelijkheid tussen 1977 en 2011, dat op 26 september gepresenteerd werd op de jaarlijkse AIAS-conferentie, blijkt echter iets anders³. In plaats van de meest gebruikte indicator voor inkomensongelijkheid, de gini-coëfficiënt – een getal tussen 0 en 1, waarbij 0 gelijk staat aan volkomen gelijkheid en 1 aan totale ongelijkheid – heeft hoogleraar en onderzoeker Wiemer Salverda naar de tien verschillende inkomensgroepen gekeken. Dan blijkt dat de 10 procent minst verdienende huishoudens er sinds 1977 in reëel inkomen 30 procent op achteruit is gegaan, terwijl alle inkomensgroepen daarboven er juist op vooruitgingen. In de periode 1990-2011 heeft de armste 10 procent van de huishoudens nog 10 procent aan reëel inkomen ingeleverd. De 20 procent van de jaren daarvoor, was vooral het gevolg van de crisis begin jaren tachtig, toen het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen werden bevroren. Hogere inkomensgroepen zagen hun inkomen over de periode 1977-2011 wel stijgen, van 6 procent van de op een na laagste 10 procent inkomensgroep tot 23 procent voor

Naast inkomens onderzocht Salverda ook de vermogens (bezittingen – schulden). Hieruit komt naar voren dat de rijkste 10 procent van de huishoudens 70 procent van de totale financiële vermogens bezit, terwijl de onderste helft van de huishoudens geen vermogen of juist schulden heeft.⁵ In Europa is alleen in Polen de vermogensongelijkheid groter.⁶

Ik zal mij in het vervolg van het artikel beperken tot de inkomensongelijkheid, maar de vermogensongelijkheid in Nederland zal in een toekomstig nummer van *Spanning* zeker ook aan bod komen.⁷

GEVOLGEN

Een belangrijke vraag is nu wat de gevolgen zijn van een toenemende inkomensongelijkheid. Uit onderzoek van Marii Paskov en Caroline Dewilde komt naar voren dat een hogere inkomensongelijkheid in de samenleving gepaard gaat met lagere solidariteit.⁸ Zij relateerden verschillende indicatoren voor inkomensongelijkheid voor 21 Europese landen aan de mate van solidariteit met burens of leden van de lokale gemeenschap, ouderen en zieken. Voor Nederland zou een daling van de gevoelens van solidariteit als gevolg van grotere inkomensongelijkheid negatief kunnen uitpakken, bijvoorbeeld wat betreft de legitimiteit van de verzorgingsstaat in het algemeen en aangaande de

Het toptarief voor inkomstenbelasting is aanzienlijk verlaagd en de topinkomens zijn fors gestegen

de hoogste 10 procent inkomensgroep. Het verschil tussen de hoogste en laagste inkomensgroep nam eveneens toe in de afgelopen 35 jaar: van 5,1 keer zo veel in 1977 naar 8,2 keer zoveel in 2011.

Volgens Salverda zijn de belangrijkste oorzaken voor de inkomensachteruitgang van de laagste inkomensgroep de versobering van de uitkeringen, de doorgaande stijging van loonongelijkheid en de afname van het aantal banen voor laagopgeleiden, die bovendien vaak tijdelijk en parttime zijn.

De laagste inkomensgroep, die maar liefst 700.000 huishoudens telt, bestaat voor een groot deel uit volwassenen met een uitkering, zzp'ers met weinig inkomsten en alleenstaanden met laagbetaalde banen.

Salverda vreest dat in de volgende jaren dezelfde ontwikkeling zal plaatsvinden als in de tweede helft van de jaren tachtig: 'Tussen 1985 en 1990 ging de onderste inkomensgroep er sterk op achteruit toen in het kielzog van de crisis in de eerste helft van de jaren tachtig de uitkeringen werden verlaagd. Na de crisisjaren sinds 2008 kan dat weer gebeuren. Dat is iets om je zorgen over te maken.'⁴

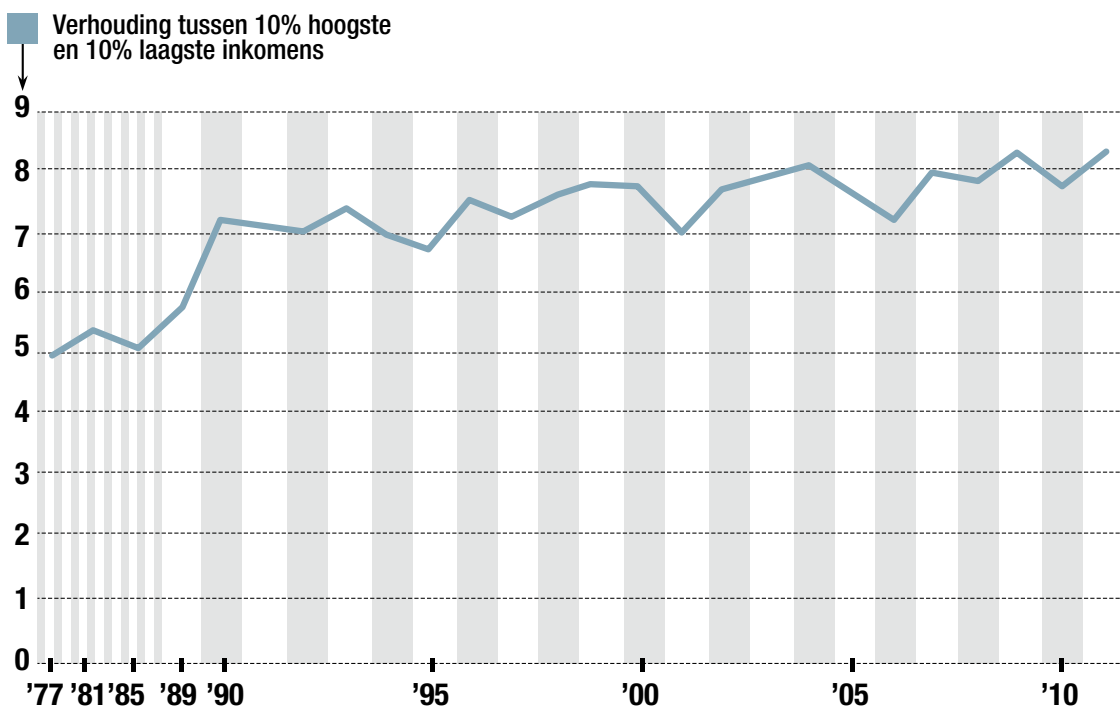
Een bijkomende reden tot zorg is de schuldpositie van de allerlaagste inkomensgroep. In 1993 hadden de huishoudens in de onderste 10 procent inkomensgroep twee keer zoveel schulden als inkomen, in 2011 was dat opgelopen naar 5,5 keer.

uitkeringen voor specifieke groepen. Wat wel uit het onderzoek naar voren komt is dat de aanwezigheid van meer armoede een positieve impact heeft op de bereidheid om anderen te helpen. Voorwaarde is dan wel dat 'armoede' of 'de beperkingen van een laag inkomen' als sociaal probleem door media en politiek worden erkend en benoemd. De reactie van premier Rutte eind 2011 op het aantal in armoede opgroeiende kinderen (volgens de Kinderombudsman gegroeid naar een op de negen⁹) is in dit licht weinig bemoedigend. Hij zei over hen: 'Die leven niet in armoede, ze leven in een gezin met een laag inkomen.'

Ook de groei van topinkomens heeft schadelijke gevolgen voor de samenleving als geheel. De economen Lukkezen en Straathof hebben berekend dat de rijkste 0,1 procent van de Nederlandse bevolking goed is voor ruim 1,4 procent van het nationale inkomen.¹⁰ In vergelijking met de Verenigde Staten, waar de top 0,1 procent van de bevolking 8 procent van het bruto nationaal inkomen verdient, is het Nederlandse percentage nog bescheiden, maar het aandeel van de topinkomens in Nederland is groeiende.

Lukkezen en Straathof stellen dat de groei van de topinkomens er structureel toe kan leiden dat de belastingtarieven onder druk komen te staan en belastingontwijking aantrekkelijker wordt. Daarnaast blijkt een grotere (inkomens)ongelijkheid samen te hangen met een hoger stressniveau en een slechtere gezondheid. De Britse epidemiologen Richard Wilkinson en Kate Pickett tonen in

INKOMENSONGELIJKHEID GROEIT

Bron: CBS / de Volkskrant

The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better (2009) met empirisch bewijs aan dat er een correlatie bestaat tussen sociale en gezondheidsproblemen en inkomensongelijkheid. Hun conclusie is dan ook: 'Ongelijke samenlevingen zijn ongezonde samenlevingen.' Als laatste negatieve gevolg van de groei van topinkomens wijzen Lukkezen en Straathof erop dat een scheve inkomensverdeling het draagvlak voor de verschaffing van publieke goederen kan verminderen. Als een groep niet meer afhankelijk is van publieke voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg en het sociale vangnet, dan zal zij minder bereid zijn om daaraan bij te dragen. Het kan voor die groep dan voordelig zijn om lobbyclubs te financieren die pleiten voor minder publieke voorzieningen, lagere belastingen en minder regels.

MOGELIJKE AANPAK

Wat we in de afgelopen dertig jaar hebben gezien is dat het overheidsbeleid ten tijde van recessie ten koste is gegaan van de onderkant van de inkomenspiramide. Bezuinigingen tijdens de verschillende crises hebben ertoe geleid dat de minimumlonen en uitkeringen zijn verlaagd. Ook structurele hervormingen van de verzorgingsstaat die er veelal op gericht waren om meer mensen aan het werk te krijgen hebben de inkomensoverdracht van rijk naar arm ondergraven.¹¹ Tegelijkertijd is het toptarief voor inkomstenbelasting in de loop der jaren aanzienlijk verlaagd (in

Nederland van 72 procent naar 52 procent) en zijn de topinkomens fors gestegen. Volgens OESO-gegevens is de herverdelende werking van de verzorgingsstaat (via belastingen en uitkeringen) sinds begin 1980 dan ook afgenomen, met name voor huishoudens van 18-64.

De vraag is nu op welke manieren de overheid de inkomensverdeling kan beïnvloeden.

Een van de mogelijkheden is een verhoging van het toptarief van de inkomstenbelasting. In de 'gouden' jaren zestig kende Nederland immers een toptarief in de inkomstenbelasting van 72 procent. Een hoog toptarief hoeft een gunstige economische ontwikkeling dus niet in de weg te staan. Vanuit de gedachte dat beloningen boven een bepaalde grens disfunctioneel zijn, heeft bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer geopperd om inkomens boven de Balkenendenorm (in 2013 228.599 euro) extra te belasten.¹²

Een ander argument voor verhoging van het toptarief in de inkomstenbelasting is dat uit onderzoek naar de top 1 procent van de inkomens in internationaal en historisch perspectief naar voren is gekomen dat er een sterke samenhang bestaat tussen de verlaging van de toptarieven in de inkomstenbelasting en de stijging van het aandeel van de inkomens van de top 1 procent vóór belastingheffing.¹³ De studie laat tevens zien dat de economie van landen die hun toptarieven aanzienlijk naar beneden brachten, zoals de VS en Groot-Brittannië, niet sneller is gegroeid dan landen waar dit niet is gebeurd, zoals Duitsland en Zwitser-

Om de beloningsstructuren te wijzigen zal de zeggenschap in grote ondernemingen moeten veranderen

land. Ook dit is weer een argument dat hoge toptarieven in de inkomstenbelasting prima samen kunnen gaan met economische groei. Bovendien hebben zij een herverdelende werking van rijk naar arm.

Deskundigen zijn het erover eens dat ongeveer een kwart van de herverdelende werking komt van belastingheffing en driekwart van de uitkeringen. Normaal gesproken was het niveau van de sociale uitkeringen, waaronder de bijstand, gekoppeld aan het minimumloon, waardoor de herverdelende werking ongeveer hetzelfde was. Vanaf de jaren tachtig besloot de overheid echter ten tijde van economische neergang tot ont koppeling, bevroering of zelfs verlaging van de uitkeringen. En in tijden van economische voorspoed beperkte de overheid de toegang tot uitkeringen, met als doel om meer mensen aan het werk te krijgen. De ont koppeling van de lonen en uitkeringen in de jaren tachtig en begin jaren negentig is volgens Gradus en Hendrix (1999) een belangrijke oorzaak geweest van de toegenomen inkomensongelijkheid. Het zou goed zijn om de Wet Koppeling met Afwijkingsmogelijkheden (1992) aan te passen, want deze wet geeft het kabinet nu de mogelijkheid om in de huidige crisis wederom te ont koppelen, waardoor de uitkeringen verder omlaag gaan. Naast belastingen en uitkeringen, is onderwijs een derde belangrijk middel om tot een gelijkere inkomensverdeling te komen. In de afgelopen vijftig jaar heeft het onderwijs in Nederland een ongekende groei doorgemaakt. In 1960 had twee derde van de bevolking tussen 15 en 64 niet meer dan lagere school, tegenwoordig nog slechts 8 procent.¹⁴ Het aandeel van het aantal hoogopgeleiden steeg van 2 naar 28 procent. Tegelijkertijd steeg de onderwijsdeelname van een vijfde in 1960 tot drie kwart nu. Door de expansie van de onderwijsdeelname sinds de jaren zestig groeide het aanbod van hoogopgeleiden sterk, terwijl het aanbod van laagopgeleiden afnam. Hierdoor werd het beloningsverschil tussen hoog- en laagopgeleiden kleiner. De vermaarde econoom en eerste Nederlandse winnaar van de prijs van de Zweedse Rijksbank voor economie (de 'Nobelprijs' voor economie) Jan Tinbergen wees er in de jaren zeventig echter al op dat door technologische ontwikkeling laagopgeleiden minder aan het werk komen en minder verdienen, terwijl hoogopgeleiden juist profiteren. Ook globalisering heeft de ongelijkheid tussen geschoolden en ongeschoolden in westerse landen, waaronder Nederland, vergroot.¹⁵ Hoogopgeleiden profiteren immers van goedkope migranten, terwijl laagopgeleiden hun werk zien verdwijnen naar lagelonenlanden.

Toch valt de toenemende inkomensongelijkheid niet alleen te verklaren uit de race tussen onderwijs en technologie, die er uiteindelijk toe zou leiden dat de loonkloof tussen hoog- en laagopgeleiden zou toenemen. De enorme verschillen in beloning worden immers mede bepaald door structurele maatschappelijke factoren. Paul de Beer wijst dan ook terecht op de noodzaak van democratisering van de economie.¹⁶ Wil je de beloningsstructuren wijzigen dan

zul de zeggenschap in grote ondernemingen moeten veranderen. Dat zal betekenen dat de macht van de aandeelhouders moet worden beperkt ten gunste van andere belanghebbenden, onder wie de werknemers. SP-senator Geert Reuten heeft hiertoe het voorstel gedaan om werknemers en kapitaalbezitters een gelijke stem te geven bij de verkiezing van de Raad van Commissarissen (RvC), die de directie van een onderneming aanstelt.¹⁷ Daarnaast pleit hij voor uitbreiding van het aantal vertegenwoordigers van werknemers in de RvC. Naast de beperking van de macht van aandeelhouders, zullen aandeelhouders ook andere afwegingen moeten maken. Zo dienen pensioenfondsen en andere institutionele beleggers die veel aandelen bezitten een actievere rol te spelen bij het beperken van de topsalarissen. Ook zouden werknemers zelf aandeelhouder moeten kunnen worden om daarmee het beloningsbeleid van hun organisatie te beïnvloeden.

- 1 W. Salverda, 'Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977-2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7 (1) 66-94.
- 2 K. Caminada e.a., 'Inkomensherverdeling door belastingen en sociale uitkeringen: een internationale vergelijking', in: Tijdschrift voor Openbare Financiën, jaargang 45, 2013, nummer 3, 111-134.
- 3 Zie voor de verschillende presentaties: www.uva-aias.net/408
- 4 De Volkskrant, 27 september 2013.
- 5 Zie hiervoor: www.uva-aias.net/uploaded_files/regular/WSIneqNLD-CR-GINI201309fin.pdf
- 6 decorrespondent.nl/55/hoer-groot-is-de-ongelijkheid-in-nederland/1418530795-c022941e
- 7 Spanning publiceerde al eerder over vermogensongelijkheid in Nederland zie hiervoor: www.sp.nl/nieuws/spanning/201202/steeds-schevere-vermogensverdeling.shtml
- 8 M. Paskov en C. Dewilde, 'Ondergraaft inkomensongelijkheid solidariteit', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7(1) 7-26.
- 9 www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/Kinderrechten-monitor2013-drukproef.pdf
- 10 J. Lukkezen en B. Straathof, 'Topinkomensgroei als macrofenomeen', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7(1) 119-139.
- 11 M. de Graaf-Zijl en T. Ooms, 'Sociaal beleid en inkomensongelijkheid', in: TPEdigitaal 2013 jaargang 7 (1) 95-118.
- 12 P. de Beer, 'Ongelijkheid: terug van nooit weggeweest', in: Socialisme & Democratie 2013 jaargang 70 (3) 32-43.
- 13 F. Alvaredo e.a., 'The Top 1 Percent in International and Historical Perspective', in: Journal of Economic Perspectives 2013 jaargang 27 (3) 3-20.
- 14 W. Salverda, 'Arbeidsmarkt, ongelijkheid en crisis', in: TPEdigitaal 2011 jaargang 5 (4) 82-97.
- 15 R. van der Ploeg, 'Scheve inkomensverhoudingen zijn schadelijk voor de economie', in: Me Judice, 11 september 2009.
- 16 De Beer, 'Ongelijkheid', in: S&D 32-43.
- 17 www.sp.nl/nieuws/spanning/201210/gekozen-raad-van-commissarissen.shtml

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN SOCIALISTISCH PROGRAMMA

Tekst: David Hollanders Foto: Archief David Hollanders

Het is niet lastig ongerijmdheden te vinden in onze samenleving. Een zorgconsulent verdient 95.000 euro per maand bij een instelling voor gehandicaptenzorg, terwijl zorgmedewerkers ontslagen worden of op de nullijn gezet worden. 's Lands grootste pensioenfonds geeft 674 miljoen euro uit aan prestatievergoedingen – naast 1,23 miljard euro aan vaste salarissen – terwijl pensioenen gekort worden. Een directeur van een failliete woningbouwcorporatie ontvangt een vertrekpremie van 3,5 miljoen euro, terwijl de huren verhoogd worden.

Het is niet moeilijk een grotere lijst te maken van zulke ongerijmdheden die in niets zijn te onderscheiden van hypocrisie. Het is evenmin moeilijk om hier woedend over te worden. Woede is evenwel geen substituuft voor analyse. De vraag moet luiden wat deze voorbeelden zeggen over onze economie en over onze politiek. Er zijn wat dat betreft twee type antwoorden die links genoemd kunnen worden. Het eerste antwoord noem ik daarbij het sociaaldemocratische antwoord, al zijn er ook PvdA-leden die er anders over denken en ook al zijn er veel VVD-, GroenLinks-, CDA- en D66-leden die dit ook onderschrijven. Vanuit sociaaldemocratisch oogpunt zijn bovenstaande voorbeelden incidenten. Het zijn betreurenswaardige incidenten, zeker. Het zijn te vaak voorkomende incidenten, ook dat. En het zijn incidenten die – desnoods hard – bestreden moeten worden:

door de Balkenendenorm beter te handhaven bijvoorbeeld, of door een minder vrijblijvende *governance*-code voor banken, of door transparantie bij pensioenfonds af te dwingen. Dit soort reparatievoorstellen – want dat zijn het – kunnen een positief effect hebben. De cruciale impliciete aanname bij dergelijke voorstellen is dat hoeveel incidenten er ook zijn er niets *wezenlijks* aan de hand is met het politiek-economische systeem waarin zij voorkomen. De aanname is dat er geen – om met Multatuli te spreken – verrotting in ons bestel is.

Een tweede benadering gaat er vanuit dat er wel meer aan de hand is dan enkele kortstondige misstanden. Dat een pensioenvermogensbeheerder een salaris ontvangt van 11,6 miljoen euro, zegt iets over de maatschappij waarin dat voorkomt. Deze zienswijze noem ik socialistisch. In deze zienswijze zijn er

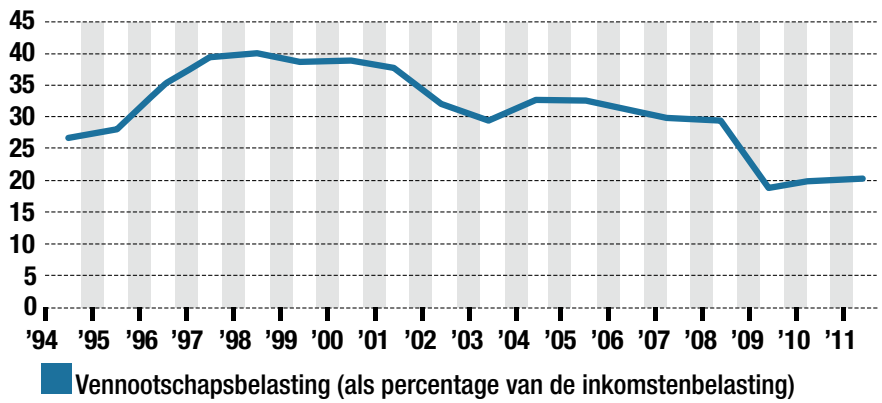
in het politieke discours twee narratieven ontstaan. De twee narratieven verschillen inhoudelijk en zij verschillen in hun toepassing. Het eerste narratief wordt toegepast op lage inkomens, het tweede op hoge inkomens.

In het eerste narratief is ontslagbescherming economisch slecht: werkgevers zullen dan niet snel mensen aannemen. In het tweede narratief is een vast contract goed: anders emigreren topbankiers. In het eerste *frame* is overheidsschuld slecht: de door burgers op te brengen rentebetalingen worden dan te hoog. In het tweede *frame* zijn private (hypotheek)schulden goed, dat stimuleert de economie. In het eerste verhaal zijn vaste pensioenpremies voor werkgevers goed: dat geeft hen zekerheid. In het tweede verhaal zijn vaste pensioenuitkeringen voor gepensioneerden slecht: dat leidt tot financieel instabiele pensioenfondsen. In de eerste analyse moet aan Polen sociale zekerheid ontzegd worden. In de tweede analyse moet buitenlands kapitaal met belastingvrijstellingen en z.g. *tax rulings* aangetrokken worden. In de eerste theorie is een Btw-verhoging op consumptiegoederen naar 21% geen probleem. In de tweede theorie verstoort een BTW op financiële transacties (ook wel *Tobin*-belasting genoemd) van 0,1% de markt.

Zowel het eerste als het tweede verhaal wordt kapitalistisch genoemd, maar ze zouden inhoudelijk niet méér van elkaar kunnen verschillen. Alles wat in het eerste *frame* goed is, is dat in het tweede niet meer. Alles wordt omgekeerd. *Black is white*.

Bij nadere beschouwing zijn de hypocriet te noemen ongerijmdheden volgens het socialistische antwoord geen afwijkingen van het beleid, die met betere handhaving weggenomen kunnen worden. Zij zijn het beleid. Zij zijn manifestaties van een discours dat twee verschijningsvormen kent: een versie voor lage inkomens en een versie voor hoge inkomens. Dit blijkt

FIGUUR 1. VENNOOTSCHAPSBELASTING

Bron: CBS-Statline

uit weinig zo goed als uit de ontwikkeling van de vennootschapsbelasting.

In figuur 1 is weergegeven het aandeel van de vennootschapsbelasting in de inkomstenbelasting; de inkomstenbelasting bestaat verder nog uit loonbelasting, dividendbelasting en kansspelbelasting. De grafiek laat zien dat sinds het aantreden van het Paarse kabinet in 1994 bedrijven steeds minder bijdragen aan de inkomstenbelasting. De keerzijde is dat de factor arbeid relatief steeds meer bijdraagt. Het ligt dan ook voor de hand om niet zozeer te pleiten voor hogere toptarieven voor inkomen uit arbeid (de z.g. Box 1), maar juist voor een hogere vennootschapsbelasting en/of vermindering van de aftrekposten en ontwijkmogelijkheden, die vooral door grote bedrijven worden gebruikt.

Niet alleen de socialistische en de sociaaldemocratische analyses verschillen. De oplossingen verschillen ook. Een socialistisch programma bestaat niet uit een nieuwe *governance*-code voor goede doelen als *Humanitas*, uit een opgetuigde audit-commissie voor banken of uit betere verslaggevingsregels voor woningbouwcorporaties. Het bestaat mijns inziens uit het consequent toepassen van zinnige (economische) beginsels op hoge én lage inkomens, op kapitaal én arbeid.

VIJF UITGANGSPUNTEN VOOR EEN PROGRAMMA Zouden dan de volgende kunnen zijn:

1 NATIONALISEER INSTELLINGEN DIE NIET FAILLIET MOGEN GAAN.

Indien banken gered worden door de belastingbetaler, dan dient de belastingbetaler ook volledige zeggenschap te krijgen. Dat is niet alleen rechtvaardig. Het is niet alleen consequent. Het is vooral ook economisch verstandig. Anders zijn winsten geprivatiseerd en de verliezen gecollectiviseerd. Met andere woorden: dan kunnen banken gokken met andermans geld. Wat dat betekent is duidelijk gemaakt door ABN AMRO, ING en SNS Reaal. Deze banken namen veel risico en zij namen dat met andermans geld.

2 BELAST KAPITAAL EVENVEEL ALS ARBEID.

De BTW voor financiële transacties dient niet nul te zijn, maar dient even hoog te zijn als die op andere goederen. Dat is niet alleen rechtvaardig, maar ook economisch goed. Een BTW op financiële transacties ontmoedigt het blazen van bubbels op financiële markten. Verder dienen multinationals evenveel belasting te betalen als het MKB, wat betekent dat de fiscus niet langer speciale *tax rulings* heeft met multinationals. Dat is alweer niet alleen rechtvaardig, maar ook economisch juist. Door de hogere belasting op kapitaal kan de belasting op arbeid omlaag.

3 BESCHERM MENSELIJK KAPITAAL EVENGOED ALS FINANCIËEL KAPITAAL.

De overheid heeft *financieel kapitaal* zeer goed beschermd in de crisis. De overheid redde ABN AMRO, leende geld aan Aegon, kocht hypotheekpakketten op van ING, en redde SNS Reaal. De overheid heeft veel minder goed gezorgd voor *menselijk kapitaal*. De bezuinigingen leiden tot grote werkloosheid. De perverse ironie is dat de bezuinigingen op menselijk kapitaal – op zorgpersoneel, op leraren – het directe gevolg zijn van het redden van financieel kapitaal.

4 BEHANDEL PRIVATE SCHULDEN HETZELFDE ALS OVERHEIDSSCHULDEN.

De private schulden zijn een veel groter probleem dan overheidsschulden. De private schulden – met name hypotheekschulden – zijn groter in omvang dan de overheidsschuld en burgers betalen een hogere rente op hun hypotheekschuld dan de overheid op de staatsschuld. Vanuit macro-economisch perspectief moet de overheid dus private schulden ontmoedigen in plaats van de overheidsschuld te problematiseren. Op zijn allerminst, moet de overheid private schulden niet aanmoedigen door de hypotheekrenteaftrek en de renteaftrek van winstbelasting. Door de hypotheekrenteaftrek loopt de overheid jaarlijks ca. 10 miljard euro mis. Omgekeerd zijn overheidsschulden momenteel geen enkel probleem. Het CPB stelt dat Nederland een structureel *houdbaarheidsoverschot* heeft, oftewel de geschatte toekomstige inkomsten overtreffen de geschatte toekomstige uitgaven. Bovendien heeft Nederland een zeer groot betalingsbalansoverschot (geschat op 10,25% in 2014) en zijn de rente-uitgaven op het laagste niveau sinds 1921.

5 HANTEER DEZELFDE ARBEIDS-VOORWAARDEN VOOR LAGE ALS HOGE INKOMENS.

Juist voor mensen met *een lage inkomenshoogte* is een hoge *inkomenszekerheid* van belang. Lage inkomens kunnen immers nauwelijks sparen. Bovendien stimuleert inkomenszekerheid voor lage inkomens zowel werknemers als hun werkgevers om te

‘Juist voor mensen met een lage inkomenshoogte is een hoge inkomenszekerheid van belang. Lage inkomens kunnen immers nauwelijks sparen’

David Hollanders

investeren in goede arbeidsverhoudingen. Maar op zijn minst dient het niet zo te zijn dat bestuurders van zorginstellingen, universiteiten, woningbouwcorporaties, en ministeries vaste contracten met riant afvloeiingsregelingen hebben en het lagere personeel werkt met nulurencontracten, parttime banen of in tijdelijk verband.

Bovenstaande uitgangspunten zijn economisch verstandig. Dat is geen toeval, daar zij zijn verstandige economische principes consequent op alles toepassen. Om precies dezelfde reden zijn bovenstaande principes rechtvaardig. Het consequent toepassen van juiste economische principes leidt tot een rechtvaardigere uitkomst. Een socialistisch programma is dan vooral een pleidooi voor consequente toepassing van economische beginselen.

Er is daarbij geen tegenstelling tussen rechtvaardigheid en economische efficiëntie, zoals wel eens beweerd wordt. Integendeel. Waarom blijven velen, niet in de laatste plaats sociaaldemocraten, dit dan beweren? Daarop zijn vele antwoorden gegeven. Het overtuigendste antwoord wordt samengevat door het gezegde: het is moeilijk om iemand iets te laten begrijpen als zijn salaris afhangt van het niet begrijpen ervan. Kan van een wethouder die later een woningbouwcorporatie gaat leiden verwacht worden dat hij topsalarissen werkelijk afkeurt? Kan van een minister-president die later commissaris van 's lands grootste bank wordt, werkelijk een ander beleid verwacht worden? Zal een vicepremier die later zorgconsultant wordt, werkelijk de macht van zorgverzekeraars aan de kaak stellen?

TOT SLOT

De meeste politieke partijen nemen stelling *binnen* een bepaalde discussie, zonder de uitgangspunten van die discussie onder kritiek te stellen. GroenLinks accepteert de Europese 3%-norm voor de staatsschuld en onderhandelt *vervolgens* over de aard van de bezuinigingen. De PvdA vooronderstelt de onvermijdelijkheid van vermindering van ontslagbescherming voor lage inkomens en onderhandelt vervolgens met de VVD over het tempo waarin de bescherming verminderd wordt.

Er zijn enkele partijen die ieder op hun manier wel de uitgangspunten van de discussie zelf onder kritiek stellen. De PVV, de Partij voor de Dieren en 50Plus doen dat op hun manier. En de SP doet dat ook. Zij doet dat gezien de electorale opmars sinds 1994 op effectieve wijze. Maar wellicht kan het effectiever. Het komt er op aan om het discours zelf onder kritiek te stellen. De inzet dient bijvoorbeeld niet te zijn om van de 3%-norm een 3,2%-norm te maken. De inzet dient te zijn om te laten zien dat deze norm schadelijk en hypocriet is. Schadelijk omdat het onnodig leidt tot werkloosheid en lage groei en hypocriet omdat private schulden aangemoedigd worden. De 3%-norm past in een discours dat lage inkomens anders behandelt dan hoge inkomens, kapitaal anders dan arbeid en overheid anders dan private sector. En vooral komt het er op aan duidelijk te maken dat er in een parlementaire democratie uiteindelijk slechts op één locatie een einde gemaakt kan worden aan het onrechtvaardige en economisch desastreuze beleid dat het directe gevolg is van dat discours: in het stemhokje.

DUITSLAND IN EUROPA

DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE NA DE HERVERKIEZING VAN MERKEL

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: flickr.com CC

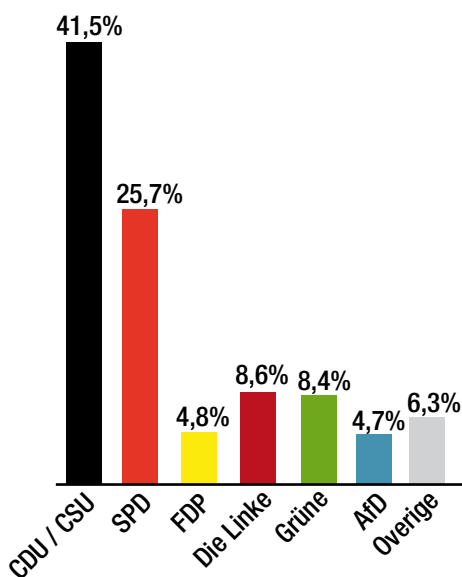
De overwinning van Merkel bij de laatste Duitse verkiezingen heeft belangrijke gevolgen voor hoe de Europese Unie de economische en monetaire crisis de komende jaren zal aanpakken. Duitsland is tot nu toe de belangrijkste aanhanger van de bezuinigingspolitiek die Brussel voorstaat en dat zal niet veranderen. Maar de kans dat Duitsland zal pleiten voor een nieuw Europees Verdrag is met de verkiezing van Merkel wel groter geworden

De overwinning van Merkel bij de laatste Duitse verkiezingen kwam niet als een verrassing. Veel Duitsers zijn tevreden met de manier waarop zij Duitsland door de Europese economische en monetaire crisis leidt. In

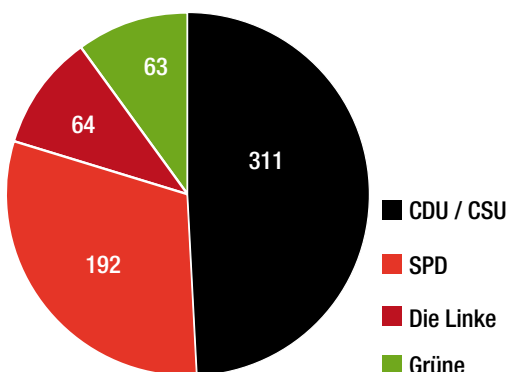
tegenstelling tot veel andere landen in de Europese Unie doet Duitsland het economisch gezien goed. Vooral de export floreert, waardoor de werkloosheid laag is en het land niet kampt met grote tekorten op de begroting.

Het Duitse beleid heeft echter ook zijn schaduwzijde. Zo is de armoede het afgelopen decennium fors opgelopen. Duitsland kent geen minimumloon, waardoor 7,9 miljoen Duitsers werken voor een loon lager dan 9,15 euro per uur – een bedrag dat volgens de Duitse overheid zelf het minimum is om bij een volledige baan aan een toereikend inkomen te komen. Daarnaast is de ongelijkheid ook fors toegenomen. De rijkste 10 procent van de Duitse bevolking bezit bijna 60 procent van het vermogen. Vijftien jaar geleden was dat nog 45 procent. De toegenomen armoede en vermogensongelijkheid zijn het gevolg van de neoliberale hervormingen die het afgelopen decennium door christendemocraten, liberalen en sociaaldemocraten zijn doorgevoerd. Toch lijkt het er niet op dat het Duitse beleid op dit terrein substantieel zal veranderen.

UITSLAGEN BONDS DAGVERKIEZINGEN 2013

ZETELVERDELING (630 ZETELS TOTAAL)

MERKEL EN DE TOEKOMST VAN EUROPA

De uitslag in Duitsland brengt mogelijk ook grote veranderingen met zich in mee in de Europese Unie. De afgelopen jaren droeg Duitsland het meeste bij aan de verschillende noodfondsen, die vooral banken die stevig in probleemlanden als Griekenland en Cyprus hadden geïnvesteerd uit de brand helpen. Daarnaast was de regering-Merkel, samen met de Nederlandse regering, de belangrijkste voorstander van de bezuinigingspolitiek en het handhaven van een maximaal begrotingstekort van 3 procent van het nationaal inkomen.

In zekere zin is het opmerkelijk dat juist Duitsland zo'n grote broek aantrekt op het terrein van het begrotingstekort. Het was namelijk uitgerekend Duitsland dat, samen met Frankrijk, het eerste land was dat de Europese afspraken op dit terrein aan zijn laars lapte. In 2002, 2003 en 2004 had het land een begrotingstekort van meer dan 3 procent. De toenmalige Duitse regering liet zich toen weinig aan de Brusselse afspraken gelegen liggen en kreeg overigens ook geen boete van Brussel.

De kans dat de nieuwe Duitse regering breekt met haar beleid van het verplicht bezuinigen bij een begrotingstekort van meer dan 3 procent is niet groot. De sociaaldemocratische SPD, de meest waarschijnlijke coalitiegenoot, steunde de afgelopen jaren het Europa-beleid van Merkel. Tijdens de campagne lieten de sociaaldemocraten weliswaar ook weten dat er wat hen betreft in Europa meer aandacht zou moeten komen voor economische groei en dat beleidsmakers zich niet zouden moeten fixeren op een maximaal begrotingstekort van 3 procent, maar de kans

De Bondsdag in Berlijn.

dat dit tot een koerswijziging van de regering leidt, is niet groot.

HET BUNDESVERFASSUNGSGERICHT EN DE TOEKOMST VAN DE EURO

Op een ander terrein is er echter wel degelijk kans dat de nieuwe Duitse regering zal proberen zaken te veranderen. Het Verdrag van Lissabon, de opvolger van de Europese Grondwet, regelt weinig over hoe Europa moet handelen in geval van een economische en monetaire crisis. Belangrijke zaken als een bankenunie worden daarin niet genoemd en zijn dus nieuwe instrumenten die de Europese Unie zich toe-eigent en waarmee ze invloed kan uitoefenen op terreinen die tot nu toe aan nationale overheden voorbehouden waren. In Duitsland is daar bij veel burgers en sommige politieke partijen, Die Linke voorop, bezwaar tegen deze overdracht van soevereiniteit aan de Europese Unie. En in tegenstelling tot Nederland kent Duitsland de mogelijkheid om dergelijke voorstellen ook te laten toetsen bij de rechter op hun rechtmatigheid. Het zogenaamde Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe bekijkt per geval of een nieuwe Europese bevoegdheid wel of niet in strijd is met de Duitse Grondwet. Dat is niet alleen een tijdrovende procedure, want hoewel het Bundesverfassungsgericht nog nooit heeft geoordeeld dat een bepaalde Europese afspraak niet uitgevoerd mag worden, geeft ze de Duitse regering wel elke keer stevig huiswerk mee. Daarmee maakt zij vooral duidelijk dat het Duitse parlement te allen tijde mee moet praten over de hoogte van de reddingsfonds en dat Merkel op dit terrein dus niet de vrije hand heeft.

EEN NIEUW EUROPEES VERDRAG?

Daarmee is het Bundesverfassungsgericht een doorn in het oog van Merkel, die wellicht de komende jaren zal proberen om tot een nieuw Europees Verdrag te komen waarin

DE LINKSPARTEI, VERLIES MET EEN GOUDEN RANDJE

De uitslag van de Duitse verkiezingen was een meevaller voor de Linkspartei. De partij, waarmee de SP onder meer in het Europees Parlement en de Raad van Europa samenwerkt, scoorde 8,6 procent van de stemmen. Daarmee is ze nu de derde partij in de Bundestag, het Duitse parlement, na de christendemocratische CDU en de sociaaldemocratische SPD. Weliswaar verloor de Linkspartei 3,3 procent, maar dat was veel minder dan waar aanvankelijk voor was gevreesd.

Tijdens de campagne zette de Linkspartei vooral in op het instellen van een wettelijk minimumloon en goede sociale voorzieningen. De kans dat zij in de regering komt is nihil, omdat zowel de CDU als de SPD hebben laten weten niet met de Linkspartei te willen regeren.

ALTERNATIVE FÜR DEUTSCHLAND, EUROCRITICI HALEN NET NIET DE KIESDREMPEL

De nieuwe partij *Alternative für Deutschland* heeft de kiesdrempel net niet gehaald. De eurokritische partij werd vorig jaar opgericht uit onvrede over de manier waarop er in Duitsland en Europa omgegaan wordt met de economische en monetaire crisis. De partij pleit voor het opbreken van de euro om zo meer recht te doen aan de economische verscheidenheid binnen de Europese Unie.

De partij bleef steken op 4,7 procent van de stemmen en dat is niet genoeg om in het Duitse parlement zitting te mogen nemen. Duitsland kent, in tegenstelling tot Nederland, een kiesdrempel van vijf procent. In de peilingen scoorde *Alternative für Deutschland* altijd ruim onder de vijf procent. De uitslag was dan ook een opsteker voor deze partij.

duidelijker staat wat de bevoegdheden van de Europese Unie zijn. Dat zou ervoor moeten zorgen dat critici van haar beleid geen kans meer hebben om hun bezwaren aan de rechter voor te leggen. Een nieuwe verdrag zal echter zonder enige twijfel tot enorme discussie in Europa gaan leiden. De 28 lidstaten van de Europese Unie zouden op basis van gelijkwaardigheid over een dergelijk nieuw verdrag moeten onderhandelen en het vervolgens ook allemaal moeten goedkeuren. Iets wat waarschijnlijk lang duurt, maar ook tot veel politieke strijd zal leiden.

De Nederlandse regering heeft tot nu toe redelijk luchtig gedaan over deze mogelijkheid. Een nieuw verdrag is volgens minister Timmermans helemaal niet nodig en hij meent dat het zo'n vaart niet zal lopen. De kans bestaat echter wel degelijk dat Timmermans door die opstelling uiteindelijk van een koude kermis thuiskomt. Een bankenunie waaraan Duitsland niet wil meewerken komt er niet en Merkel zal haar verkiezingsoverwinning toch ook deels te gelde willen maken door haar positie als sterke vrouw in Europa te verstevigen. Het is daarom zeker niet uitgesloten dat de Duitse wens om tot een nieuw verdrag te komen ook werkelijkheid wordt. En dat zou een interessante draai kunnen geven aan het debat, ook tijdens de aankomende verkiezingscampagne voor het Europees Parlement.

Hugo Priemus.

‘DE VERHUURDERHEFFING MOET ZO SNEL MOGELIJK VAN TAFEL’

Tekst: Tijmen Lucie Foto: ... / Hollandse Hoogte

Wat moet er gebeuren om de vastzittende woningmarkt uit het slop te trekken? Volgens emeritus hoogleraar Hugo Priemus ligt de sleutel tot de oplossing in het woningmarktakkoord Wonen 4.0. Spanning sprak met hem over dit plan en over het huidige kabinetsbeleid dat hier lijnrecht tegenin lijkt te gaan.

Om een beeld te krijgen van de huidige woningmarkt in Nederland: hoe is de verhouding tussen koop- en huurwoningen momenteel?

‘De meerderheid van de woningen bevindt zich in de koopsector: 60 procent van het totaal. Van de resterende 40 procent in de huursector bestaat 30 procent uit corporatiewoningen en 10 procent uit commerciële huurwoningen. Hoewel de vraag

naar woningen blijft toenemen, is het aanbod van koopwoningen niet gestegen. Maar liefst 60 procent van de nieuwbouwwoningen die in het afgelopen jaar werden gerealiseerd, kwam voor rekening van de corporaties.’

Het kabinet wil dat meer mensen een huis gaan kopen. Wat vindt u van deze opvatting?

‘Ik vind niet dat de overheid moet zeggen: gij zult kopen. Mensen moeten vooral zelf kiezen of zij gaan kopen of huren. Dat kan afhangen van de fase waarin hun huishouden zich bevindt en natuurlijk ook van de vraag hoeveel inkomen en vermogen ze hebben. Maar we zien wel dat in deze tijd van crisis de vraag verschuift van kopen naar huren. Ik denk dat enkele structurele factoren daaraan

ten grondslag liggen. De arbeidsmarkt is zeer flexibel geworden: er zijn veel zzp’ers bijgekomen en de flexibele schil breidt zich uit. Bovendien zijn de eisen die aan hypotheeklen worden gesteld, flink aangescherpt en daar zijn ook goede redenen voor. Mensen die vroeger een huis konden kopen, kunnen dat straks niet meer. Fiscale steun die kopen decennialang heeft gehad, zal stapje voor stapje afgebouwd worden. Huren zal belangrijker worden, terwijl de koopsector een kleinere rol zal vervullen dan in het verleden. Het kabinet voert dus een verkeerd beleid.’

De meest ingrijpende maatregel van het kabinet om huren te ontmoedigen is de verhuurderheffing en de daarmee samenhangende inkomensafhankelijke huurverhoging. Wat vindt u daarvan?

'Ik ben een geharnast tegenstander van de verhuurderheffing, die de schatkist op termijn 1,7 miljard euro per jaar moet opleveren en wel om twee redenen. In de eerste plaats is de verhuurderheffing, die overigens alleen geldt voor de gereguleerde huursector (overwegend corporatiesector maar ook een deel van de vastgoedbeleggers), in feite een huurderheffing, omdat de huurders via de extra huurverhoging mogen opdraaien voor de heffing. In de tweede plaats zullen corporaties door de verhuurderheffing nauwelijks meer investeren in nieuwbouw. Je ziet nu al dat de bouwproductie dramatisch is gedaald. Volgens ramingen gaat de productie van 31.000 corporatiewoningen dit jaar, terug naar 12.000 volgend jaar. Commerciële beleggers zijn ook huiverig voor de verhuurderheffing, omdat zij bang zijn rendement op hun vastgoed te verliezen. Nu al beleggen vastgoedbeleggers voor twee derde in het buitenland en de verwachting is dat dit aandeel alleen maar zal toenemen. Het is dan ook een illusie te denken dat zij het gat zullen opvullen dat de corporaties noodgedwongen laten liggen. Commerciële beleggers zijn al jaren bezig om hun voorraad te reduceren in plaats van uit te breiden.'

Wat zou volgens u nu prioriteit moeten krijgen op de woningmarkt?

'Je moet er nu juist voor zorgen dat er meer huurwoningen worden gebouwd, dus de verhuurderheffing moet zo snel mogelijk van tafel. Mocht je ervoor kiezen om in deze tijd van crisis van bewoners een extra bijdrage te vragen dan kun je veel beter een tijdelijke eigendomsneutrale bezitsbelasting invoeren, want hierbij worden alle huurders en kopers evenredig aangeslagen. Nu stijgen de huren vooral in de gereguleerde sector, en minder sterk in de vrije, terwijl de overdrachtsbelasting voor kopers is verlaagd van 6 naar 2 procent, wat de schatkist 1,2 miljard euro per jaar kost. Daardoor krijg je een scheve situatie tussen huurders en kopers, maar ook tussen huurders van sociale huurwoningen en die van vrijesector-huurwoningen.'

En als we kijken naar de lange termijn wat zou er dan moeten gebeuren?

'Het pijnlijke is dat de oplossing voor

alle problemen al lange tijd bekend is. Vorig jaar hebben vier belangrijke partijen, de Woonbond (huurders), Aedes (corporaties), de Nederlandse Vereniging van Makelaars en Vereniging Eigen Huis een akkoord gesloten dat zij 'Wonen 4.0' noemen. Hierin staat dat we vanaf 2015 moeten afkicken van subsidies, zowel fiscale subsidies (hypotheekrenteaftrek) als indirecte subsidies in de huursector. Daarvoor in de plaats stellen zij een woontoeslag voor, die ervoor zorgt dat het sociale grondrecht wonen operationeel wordt gemaakt voor mensen met een laag inkomen, zowel in de huur- als in de koopsector. Om de betaalbaarheid voor arme huurders en kopers veilig te stellen als de huren geleidelijk naar marktniveau stijgen, zal dit een stevige woontoeslag moeten zijn. Als je dan stapje voor stapje afkickt van objectgebonden subsidies ga je richting markthuren en marktcoopsommen, waar dus groot maatschappelijk draagvlak voor is. Zo'n opzet levert prikkels op om te gaan bouwen; zowel huur- als koopwoningen. Voor corporaties geldt daarbij dat zij een bestemmingsplicht hebben voor hun overschotten, die hen verplicht te investeren in volkshuisvesting. Het jammere is dat het kabinet dat zegt op zoek te zijn naar maatschappelijk draagvlak, dit draagvlak op de woningmarkt volledig heeft genegeerd.'

Kunnen we nog leren van het buitenland?

'Ja, dat kunnen we zeker. Vooral Duitsland is een goed voorbeeld, want anders dan in Nederland wordt daar volop gebouwd. De cultuur is daar dat je op de woningmarkt start in een huurwoning, omdat je positie op de arbeidsmarkt nog onzeker is en er zich nog wijzigingen kunnen voordoen in de relationele sfeer. Op het moment dat je huishouden en je baan stabiel zijn, ga je veelal kopen. Je wordt dan wel geacht spaargeld mee te nemen. 20 procent van de koopprijs moet je zelf financieren, waarmee het risico voor jezelf en de bank niet groot is. In Nederland was dit in de jaren zeventig en tachtig ook zo, maar daar zijn we helaas vanaf gestapt. Ik ben van mening dat je kopen weer moet associëren met sparen in plaats van met schulden. Het leuke is dat je in gereformeerde gemeenten in de biblebelt nog wel een cultuur van

sparen tegenkomt. Daar begint een jongere in een huurwoning en stroomt vervolgens door naar een koopwoning als alles goed gaat.'

Zouden ook niet veel meer leegstaande panden hergebruikt moeten worden; en zo ja, hoe?

'Ja, daar ben ik het mee eens, want veel kantoren en andere bedrijfsruimten staan structureel leeg. Door het flexwerken zullen die panden ook niet meer gevuld worden. Op dit moment staat in Nederland 15 procent van de kantoorpanden leeg. De totale leegstand, inclusief 'verborgen leegstand', wordt zelfs op meer dan 30 procent geschat. Tegelijkertijd is er grote behoefte aan studenten- en jongerenhuisvesting, juist op de plekken waar nu veel kantoorpanden leegstaan. Voordat je aan een alternatieve bestemming gaat denken zullen de panden wel eerst afgewaardeerd moeten worden, want bij de huidige waardering kun je geen jongerenhuisvesting realiseren. De overheid en accountants zullen daartoe wel druk moeten uitoefenen op de bedrijven, want ze zullen het niet snel zelf doen.'

Tot slot: is het einde van de crisis op de woningmarkt volgens u in zicht?

'Daar is mijn ene antwoord op: dat weten we niet. Er zijn enige gunstige voortekenen. Zo verwachten het Centraal Planbureau en de Europese Commissie een groei van een 0,5 procent voor Nederland volgend jaar en zijn de huizenprijzen sinds 2008 circa 20 procent gedaald, waardoor wellicht weer meer woningen verkocht gaan worden. Aan de andere kant neemt de werkloosheid nog steeds toe en is de verwachting dat dit in de nabije toekomst niet anders zal zijn. Bovendien gaan de bezuinigingen in 2014 gewoon door. Ook valt niet te voorspellen welke effecten de *shutdown* in de Verenigde Staten voor de wereldeconomie zal hebben en weten we niet of er weer een bank gaat vallen. Of de woningmarkt zich zal gaan herstellen staat dus nog allerm minst vast.'

Hugo Priemus (1942) is emeritus hoogleraar Systeeminnovatie Ruimtelijke Ontwikkeling aan de Technische Universiteit Delft.

JEZUS CHRISTUS, DE GROTE GELIJKMAKER

Tekst: Ronald van Raak Afbeelding: Carl Heinrich Bloch CC

Fragment uit *De Bergrede*. Schilderij van Carl Heinrich Bloch.

‘Verzamel voor jezelf geen schatten op aarde: mot en roest vreten ze weg en dieven breken in om ze te stelen. Verzamel schatten in de hemel, daar vreten mot noch roest ze weg, daar breken geen dieven in om ze te stelen. Waar je schat is, daar zal ook je hart zijn... Jullie kunnen niet God dienen én de mammon. Daarom zeg ik jullie: maak je geen zorgen over jezelf en over wat je zult eten of drinken, noch over je lichaam en over wat je zult aantrekken. Is het leven niet meer dan voedsel en het lichaam niet meer dan kleding?’

Wat hierboven staat, zei Jezus Christus in de rede op de berg. Daar hield hij zijn leerlingen voor hoe zij zouden moeten leven. Deze profeet had weinig op met rijkdom: ‘Het is gemakkelijker voor een kameel om door het oog van een naald te gaan dan voor een rijke om het koninkrijk van God binnen te gaan.’ Niet uit jaloezie, omdat hij anderen niets gunde, maar uit mededogen, omdat geld mensen corrupteert. Socrates had op de Atheense markt een beroep gedaan op het hoofd: blijf mensen onophoudelijk vragen stellen, totdat zij zélf de waarheid leren kennen. Volgens de filosoof moesten

mensen zich laten leiden door de logica, zodat zij de juiste conclusies zouden trekken. Christus deed in de Bergrede veel meer een beroep op het hart. De profeet wilde dat mensen zich lieten leiden door de liefde: ‘Behandel anderen dus steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen.’ Deze woorden werden ruim een halve eeuw na de dood van Christus opgeschreven door zijn leerling Matteüs, één van de evangelisten die het leven van de profeet beschreef. Deze vroege christenen leefden in het Romeinse rijk, waar zij fel werden bestreden. De boodschap van Christus vormde een bedreiging voor de Romeinse heersers, die leefden in grote rijkdom. Maar nog meer dan een kritiek op hun weelde vormde het christendom een bedreiging voor hun sociale positie.

Christus was een grote gelijkmaker: hij ging uit van de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen. Rijken en armen, mannen en vrouwen, familie en vreemdelingen, ieder mens was geschapen en iedere ziel verbonden met zijn Schepper. In deze leer paste geen slavernij, geen onderdrukking van vrouwen of uitsluiting van vreemdelingen. De keizer was als mens niet beter dan een bedelaar, een koopman niet minder zondig dan een prostituee.

Het hoeft niet te verbazen dat het christendom snel aan invloed won: veel mensen hadden veel te winnen bij een geloof in gelijkwaardigheid. Maar ook voor de Romeinse elites bleek de nieuwe leer aantrekkelijk. Het reusachtige rijk dreigde steeds meer uit elkaar te vallen en een gemeenschappelijke godsdienst zou de eenheid kunnen versterken. In de vierde eeuw werd het christendom zelfs de nieuwe godsdienst van het Romeinse rijk.

Sindsdien noemden eerst de keizers en later de pausen van Rome zich de plaatsvervangers van Christus op aarde. Daardoor kreeg het christendom een dubbelzinnig karakter. Heersers beriepen zich op Christus voor het behoud van de bestaande maatschappelijke verhoudingen, als een goddelijke orde op aarde. Maar revolutionairen lieten zich inspireren door dezelfde profeet, in hun verzet tegen uitbuiting en onderdrukking en voor meer gelijkwaardigheid. Zeker in Nederland hebben socialisten zich altijd beroepen op christelijke idealen en christelijke symboliek. Ferdinand Domela Nieuwenhuis, de eerste socialist in de Tweede Kamer, was van oorsprong predikant en gebruikte woorden en beelden die aansloten bij de beleving van de gelovige bevolking. De arbeidersbeweging in ons land kende ook later veel ‘rode dominees’, zoals Willem Banning en Jan Buskes (beide PvdA) of Ab Harrewijn (CPN en Groen-Links). Nederland kent een brede waaier aan christelijke partijen, van CDA tot ChristenUnie en SGP. Deze partijen hebben vaak een ‘gouvernementele’ opstelling in de politiek, de regering bekleedt volgens hen een door God gegeven gezag. Andere christenen lezen in de woorden van Christus juist een oproep tot verzet, de leer van gelijkwaardigheid is voor hen onverenigbaar met een kapitalistisch beleid. Voor die christenen is niet één van de ‘christelijke’ partijen, maar juist de SP een logische keuze.

DE WERELD BEGRIJPEN OM HAAR TE VERANDEREN

EEN INLEIDING OP DE HEDENDAAGSE LINKSE FILOSOFIE

Tekst: Bart van der Steen

Waarom worden mensen nog altijd gediscrimineerd op basis van ‘geslacht’, ‘seksuele voorkeur’ en ‘herkomst’? Waarom hebben we nog altijd zo weinig te zeggen over hoe, waar en wanneer we werken? En waarom vinden de meeste mensen dat goed en normaal? Het boek *Butler, Negri en Žižek* maakt het werk van drie filosofen naar deze thema’s voor een algemeen publiek toegankelijk.

Discriminatie, werk en bewustzijn zijn de drie belangrijkste onderwerpen van de hedendaagse linkse filosofie. En Judith Butler, Tony Negri en Slavoj Žižek zijn zonder twijfel de belangrijkste denkers op dit gebied.

Butler groeide op in een joods gezin in Cleveland in de jaren vijftig en zestig. Dat had grote invloed, zoals ze later vertelde: “Als ik iemand mee naar huis bracht, luidde de eerste vraag aan diegene: ben je joods of niet joods? Later, toen ik studeerde, werd ik actief in een lesbische groep en het eerste wat ze daar vroegen was: ben je feministisch of niet? Ben je lesbisch of niet? Ik dacht: houd op met dat separatisme!”

Begin jaren negentig zette Butler de feministische beweging op zijn kop met haar boek *Gender Trouble* (1990). Butler pleit niet zozeer voor de emancipatie van bepaalde groepen zoals vrouwen en homo’s, maar juist voor het ondermijnen van deze begrippen. Want juist de indeling van mensen in hokjes als vrouw of man, homo of hetero, maakt seksistische discriminatie en onderdrukking mogelijk. Haar doel is daarom het uitdagen en ter discussie stellen van dergelijke begrippen.

Negri verdiende zijn sporen in het roerige Italië van de jaren zeventig, en was actief in radicale jongeren- en arbeidersbewegingen. Hij verwierf grote bekendheid met het boek *Empire* (2000) en geldt sindsdien als een van de belangrijkste denkers van de globaliseringsbeweging. Volgens Negri heeft (het idee van) de blanke en mannelijke arbeidersklasse plaatsgemaakt voor de *multitude*: een kleurrijk en bont geheel van jongeren, migranten en flexwerkers. Zij leven vooral van tijdelijke, onzekere baantjes in de dienstensector in plaats van in de fabriek. Negri onderzoekt hoe werk daardoor veranderd is, en welke mogelijkheden tot protest daardoor ontstaan.

De Sloveen Žižek brak in de jaren negentig door met baanbrekend werk over ideologieën. Hij onderzoekt (de manipulatie van) ons bewustzijn in de huidige kapitalistische maatschappij en gebruikt daarvoor voorbeelden uit de populaire cultuur. De alom gedeelde mening dat het tijdperk van ideologieën voorbij is, ziet hij juist als een zeer ideologische uitspraak. Volgens Žižek betekent deze uitspraak dat de neoliberale ideologie zo dominant

geworden is, dat deze niet eens meer als ideologie waargenomen wordt. Zij wordt gezien als ‘de waarheid’. Waar dat toe leidt, blijkt volgens hem hieruit: “Tegenwoordig denkt iedereen dat het kapitalisme voor altijd zal blijven bestaan. Tegelijkertijd zijn we geobsedeerd door kosmische rampen: de uitroeiing van alle leven op aarde door een of ander virus of een asteroïde of zoiets dergelijks.” Blijkbaar kunnen we ons nog eerder het einde van al het leven op aarde voorstellen, dan een verandering (hoe klein ook) van het kapitalistische systeem.

HET RAADSEL DER ONLEESBAARHEID

Butler, Negri en Žižek houden zich bezig met belangrijke vragen en zijn zeer bekend: Žižek wordt regelmatig door Nederlandse dagbladen geïnterviewd en spreekt steevast voor overvolle zalen. Negri’s faam is nog opvallender: zijn leven is onlangs verstript. Soms lijken deze filosofen wel popsterren. Toch is hun werk niet altijd even toegankelijk. Dat komt vooral doordat hun teksten soms erg abstract zijn en zij een marxistisch jargon gebruiken. Dit levert hen forse kritiek op; Trouw-redacteur Sebastien Valkenburg spreekt zelfs over ‘postmoderne abracadabra’. Helemaal eerlijk is dat echter niet. De hier aangehaalde citaten zijn geen toverspreuken. De complexiteit van hun werk komt ook doordat zij op een fundamenteel niveau praten over de maatschappij. Dat geldt voor haast alle filosofen. Marx is ook niet altijd makkelijk, maar dat maakt hem niet minder belangrijk. Want, om de laatste te parafraseren, we moeten de wereld begrijpen om haar te kunnen veranderen. Juist daarom hebben we een klein boekje samengesteld dat een inleiding biedt tot het werk van Butler, Negri en Žižek. In kort bestek wordt verteld over hun levens, achtergrond en belangrijkste ideeën. Deze worden helder samengevat en met duidelijke voorbeelden geïllustreerd.

B. van der Steen, J. Lukkezen
en L. van Hoogenhuijze
*Butler, Negri en Žižek: Een
inleiding op de hedendaagse
linkse filosofie*
Uitgeverij: Damon
ISBN: 9789460361463
Prijs: € 16,90

LAAMIA ELYOUNOUSSI VAN SCHONE ZAAK! MAATSCHAPPELIJK BETROKKEN BEDRIJFSVOERING

Tekst: Rob Molenkamp Foto: Archief Laamia Elyounoussi

Laamia Elyounoussi runt een bijzonder schoonmaakbedrijf: *Schone Zaak!* Zij is een pionier op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. In haar bedrijf krijgt het woord 'duurzaam' op drie manieren vorm. Ze streeft naar een duurzame relatie met haar personeel en met de klanten, haar werknemers gebruiken duurzame producten en ze adviseert en stimuleert haar klanten op een duurzame manier te werken.

Schone Zaak is een schoonmaakbedrijf dat rekening houdt met het milieu en maatschappelijke betrokkenheid toont door stevig te investeren in de ontwikkeling van het personeel. Werknemers krijgen een contract voor drie jaar. Gedurende die drie jaar krijgen ze cursussen Nederlands en een mbo-opleiding. Daarna stromen ze uit naar een van de klanten van *Schone Zaak*.

Het spanningsveld tussen enerzijds winst maken als bedrijf en anderzijds invulling geven aan duurzaamheid en maatschappelijke betrokkenheid, is dat niet lastig?

'Het is maar net hoe je daar als ondernemer mee omgaat. Pak je een flinke marge en zie je wel wat je klanten doen over een paar jaar, of neem je een kleinere marge en investeer je daarmee in personeel en binding met de klant. Ik kies voor het laatste.'

Wordt uw maatschappelijk verantwoord ondernemerschap ondersteund door de gemeente Rotterdam?

'Nee, we krijgen geen subsidies van de gemeente. De Nederlandse taallessen worden wel door de overheid betaald, net als de mbo-opleidingen. De uren die wij steken in het begeleiden van onze werknemers declareren we niet: dat is dus een directe investering in de duurzaamheid van het personeel. Hier gaat soms evenveel tijd in zitten

Laamia Elyounoussi.

als in het runnen van een onderneming zelf.'

Is de gemeente weleens met u in gesprek gegaan over de mogelijkheden om dit concept toe te passen op andere terreinen?

'Nee helaas, ze zijn nog niet bij me geweest.'

U bent daarnaast actief bij ondernemersnetwerk De Maatschappij en MKB Rotterdam. Hoeveel tijd bent u kwijt aan deze nevenfuncties?

'Niet zoveel, zo'n 4 tot 6 uur per maand per functie. Als bestuurslid van MKB Rotterdam heb ik de portefeuille duurzaam ondernemen. De Maatschappij is een van de oudste

MVO

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (mvo) staat voor het streven van bedrijven om zich, behalve om het maken van winst, ook te bekommeren om de gevolgen van hun activiteiten voor mens en natuur. In 2010 stelde de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) daartoe een richtlijn op. Leidraad daarbij was de visie van John Elkington, adviseur op het terrein van duurzame ontwikkeling. Hij stelt dat de drie elementen *people, planet, profit* (mens, milieu en winst) op harmonieuze wijze gecombineerd zouden moeten worden. De richtlijn kent drie dimensies. Een gedragscode (normen en waarden), maatschappelijke verantwoordelijkheid (zorg voor mens en milieu binnen de bedrijfsvoering) en maatschappelijke betrokkenheid (de manier waarop een bedrijf iets teruggeeft aan de samenleving). Steeds meer bedrijven gaan er vrijwillig toe over een bepaalde vorm van maatschappelijk verantwoord ondernemen op te nemen in hun bedrijfsvoering. Soms is het een manier om zichzelf mooier voor te doen dan het bedrijf in werkelijkheid is, maar vaak gaat het ook om nieuwe, schonere en op solidariteit gerichte manieren van werken.

netwerken voor ondernemers, met afdelingen door het hele land.'

Voordat u Schone Zaak startte, werkte u bij MAS Dienstverleners, het schoonmaakbedrijf van uw tante Rahma el Mouden. Waarin verschilt haar bedrijf van dat van u?

'Ik heb daar veel geleerd wat ik nu zelf toepas en ik heb de aanpak verder verfijnd. Ik wilde een eigen bedrijf starten met een eigen filosofie. Het bedrijf van mijn tante heeft een paar honderd man personeel en de organisatie is daar ook op aangepast. Die ambitie heb ik niet. Ik wil uiteindelijk wel een *Schone Zaak Academie* oprichten. De filosofie die ik daarin wil uitdragen is het aangaan van een langdurige relatie met de klanten. Het maatschappelijk ondersteunen en begeleiden van personeel kan dan centraal komen te staan. Hierdoor zullen de werknemers meer plezier hebben in hun werk en zullen zij zich meer verbonden voelen met

het bedrijf. Als zij dat uit en laten zien op de werkvloer heb ik een tevreden klant. Het is dus letterlijk een cirkel, een wisselwerking. De academie kan zich gaan richten op ziekenhuispersoneel, zorg en welzijn, productiemedewerkers. Einddoel is dat de werknemer wordt aangenomen door de werkgever. Bijvoorbeeld waar een groot verloop is van mensen, zoals bij de post. Hoe deze groep te motiveren en activeren, is waar het om gaat. De academie gaat zich richten op het omvormen van bestaande bedrijven. Daarnaast is het ook mogelijk mensen aan te nemen vanuit een uitkeringssituatie.'

Uw bedrijf groeit, hoe houdt u contact met de werkvloer?

'Niet verder groeien dan je aankunt als bedrijf. Als je kunt groeien, waarom zou je dan stoppen. Maar als je te ver doorgroeit kan het de dood van het bedrijf betekenen. Dit heb ik vaak om me heen zien gebeuren. Wij gaan voor de langdurige relaties, continuïteit in het leveren van schoonmaakpersoneel. Om de filosofie van ons bedrijf te waarborgen kunnen we het ons niet permitteren te groot te worden. We zitten nu op 50 procent van onze maximale capaciteit. Het streven is uiteindelijk zo'n negentig werknemers in dienst te hebben. Korte lijnen met de werknemers zorgen voor continuïteit bij de klant, omdat de medewerkers zich gewaardeerd voelen.'

Gaat het ook weleens mis?

'We zijn dagelijks bezig met het verbeteren van de filosofie. Natuurlijk neem je weleens iemand aan die niet geschikt blijkt te zijn. Dat kan gebeuren, maar om dit zoveel mogelijk te ondervangen voeren we drie sollicitatiegesprekken voordat we met een medewerker in zee gaan. Vervolgens gaan we een contract aan voor drie jaar, met een proefperiode van drie maanden.'

Wat maakt Schone Zaak duurzaam?

'Duurzaamheid komt ook tot uiting in het gebruik van schoonmaakmiddelen, handdoeken, vaatwastabletten. We scheiden het afval op de werkvloer en stimuleren de klant om dit ook te doen. Ook adviseren we onze klanten om over te stappen van plastic bekertjes naar mokken voor het personeel. We

proberen zoveel mogelijk overdag schoon te maken, zodat 's avonds de verlichting niet aan hoeft, en we kijken waar binnen het bedrijf zoveel mogelijk verduurzaamd kan worden.'

Hoe ziet u de ontwikkeling van mvo in het algemeen in Nederland?

'De kansen liggen denk ik vooral op het gebied van duurzaamheid. Ik krijg zo nu en dan berichten van klanten die zeggen: 'Ik ben al zo lang op zoek naar een milieu verantwoord schoonmaakbedrijf.' Dat geeft wel aan dat de maatschappij aan het veranderen is, in denken en doen. Er zijn al veel ecologische en biologische middelen op de markt, maar het is natuurlijk ook afhankelijk van wat ieder huishouden kan betalen.'

Toch is deze manier van maatschappelijk betrokken bedrijfsvoeren nog vrij uitzonderlijk. Hoe denkt u dat dat komt?

'Mensen hebben het gewoon nog niet geprobeerd. Er is een angst om mensen zonder opleiding in dienst te nemen, of mensen die de Nederlandse taal niet spreken. Ik denk dat ondernemers er gewoonweg niet bij stilstaan. Het is ook typisch iets van deze tijd. Tien jaar geleden had je niet kunnen bedenken dat zo'n bedrijf zou kunnen bestaan. Er zijn de laatste jaren wel veel integratiebureaus uit de grond gestampt. Die redden het vaak niet omdat ze alleen maar naar de centjes kijken. Het ontbreekt hen vaak aan een filosofie. Je moet er met hart en ziel inzitten.'

Laamia Elyounoussi (1980) ging na de mavo naar de Politieacademie. Vervolgens besloot zij een opleiding Vastgoed & Makelaardij te gaan doen. Na vijf jaar in de vastgoedsector gewerkt te hebben, kwam zij als leidinggevende in dienst bij het schoonmaakbedrijf van haar tante, MAS Dienstverleners. In 2009 richtte ze haar eigen schoonmaakbedrijf *Schone Zaak* op. Elyounoussi won meerdere prijzen, waaronder de Aletta van Nu (2010) en de Prestatie Award (2011). Als bestuurslid van MKB Rotterdam houdt zij zich bezig met duurzaam ondernemen.

DE ALGEMENE WEDUWEN- EN WEZENWET (AWW)

Tekst: Tijmen Lucie Foto: Spaarnestad Photo / Hollandse Hoogte ©

De invoering van de AWW in 1959 verruimde, vooral ook met de aanpassingen in 1962, de sociale bescherming van nabestaanden in belangrijke mate. De volksverzekering AWW dekte bijna alle ingezetenen en kende een waardevaste aan het minimumloon gekoppelde basisuitkering. Met de komst van de nieuwe ANW in 1996 nam de wettelijke bescherming van nabestaanden sterk af. Een ontwikkeling die zich steeds verder doorzet.

In de geschiedenis van de sociale wetgeving met betrekking tot de bescherming van nabestaanden zijn grofweg drie fases te onderscheiden. De eerste periode begon in 1901 met de invoering van de Ongevallenwet. Dankzij deze wet kregen nabestaanden van een gehuwde werknemer die was overleden aan een bedrijfsongeval een periodieke uitkering. De overblijvende partner ontving deze uitkering tot haar dood of tot een volgend huwelijk. In het geval van een nieuw huwelijk kreeg de partner van de overleden werknemer een afkoopsom van tweemaal de jaaruitkering (de zogenaamde bruidsschat) om 'het in concubinaat (buitenechtelijke relatie) leven van weduwen te voorkomen'. De Ongevallenwet van 1901 was opmerkelijk vernieuwend omdat er geen onderscheid werd gemaakt tussen vrouwelijke en mannelijke werknemers. Anders dan bij de latere Algemene Weduwen- en Wezenwet van 1959 was dan ook voorzien in een weduwnaarspensioen. De weduwnaar kreeg echter alleen een uitkering als de vrouw kostwinnaar was en de man door invaliditeit niet in staat was om in het levensonderhoud van het gezin

te voorzien. De uitkeringen waren loongerelateerd en bedroegen voor weduwen en weduwnaars 30 procent van het laatstverdiende loon, voor kinderen 15 procent (wezen 20 procent) en voor (groot-, schoon-) ouders 30 procent. Het totaal aan uitkeringen aan nabestaanden mocht echter niet hoger zijn dan 60 procent van het laatstverdiende loon.

In 1921 werd de Ongevallenwet herzien, met als belangrijkste gevolg dat de werkingssfeer aanzienlijk werd verruimd. Zo werd het voor alle industriële bedrijven verplicht om zich te verzekeren en werden de levenslange loongerelateerde uitkeringen verhoogd. Toch was de bescherming van nabestaanden in de eerste helft van de twintigste eeuw maar zeer beperkt. Voor zelfstandigen waren er geen wettelijke, verplichte regelingen, de werknemersverzekeringen golden niet voor alle beroepen en sectoren en de uitkeringen waren laag en niet waardevast. De overheid moest als gevolg van prijsontwikkelingen tijdens en na de Tweede Wereldoorlog de uitkeringen regelmatig aanvullen. Om de problemen met de hoogte van de uitkeringen het hoofd te bieden stelde in 1945 de commissie-Van Rhijn, die een stelsel voor sociale zekerheid had uitgewerkt, dat de basis vormde voor de opbouw van de naoorlogse verzorgingsstaat, 'een algemeene voorziening voor vrouwen in de weduwestaat' voor. Toch liet de 'algemeene voorziening' nog een tijd op zich wachten. Hoewel de bestaande weduwen- en wezenuitkeringen na de oorlog werden verhoogd, kwam de regering pas in 1958, nadat de SER in 1957 een advies had uitgebracht, met een wetsontwerp voor een weduwen-

en wezenverzekering (AWW). Deze trad in 1959 in werking. De regering volgde in grote lijnen het SER-advies. De weduwen en wezenverzekering zou, net als de AOW, de gehele bevolking moeten omvatten. Dit uitgangspunt betekende dat ook ongehuwde mannen en vrouwen verplicht waren om bij te dragen in de kosten van de verzekering. Maar ook dat weduwen met voldoende inkomen of vermogen niet uitgesloten werden, omdat zij het in de toekomst wel eens minder goed konden krijgen. Doel van de AWW was om behoeftigheid te voorkomen. Vandaar dat zij een waardevaste, aan het minimumloon gekoppelde basisuitkering kende, die slechts onthouden werd aan een kleine groep van jonge weduwen zonder kinderen, die geacht werd om zelf in haar onderhoud te voorzien. Op een belangrijk punt week de AWW af van de oude wetgeving: het weduwnaarspensioen, waar de Ouderdomswet nog wel in voorzag, werd in de AWW niet opgenomen. Pas in 1988 hebben weduwnaars na een rechterlijke beslissing onder dezelfde voorwaarden als weduwen recht gekregen op een nabestaandenpensioen.

In 1962 werden de voorwaarden voor een AWW-uitkering behoorlijk versoepeld, naar aanleiding van een nieuw SER-advies. Zo werd de leeftijdsgrens teruggebracht van 50 naar 40 jaar en hoefden kinderen niet langer jonger te zijn dan 18 jaar. Door de wijzigingen kregen de meeste weduwen, die geacht werden voor het gezin te zorgen waardoor ze niet in staat waren om te werken, een langdurig weduwepensioen.

PARELS UIT DE PARLEMENTAIRE GESCHIEDENIS

DEEL 12

4 oktober 1959, Staatssecretaris B. Roolvink (Sociale Zaken) reikt in de Sociale Verzekeringsbank in Amsterdam de eerste AWW-uitkering uit aan de weduwe M. Berkemeyer-Proemer.

PRODUCT VAN DE TIJD

De AWW was een product van haar tijd. Opvallend was hoezeer de wet aansloot bij de heersende gedachte dat de vrouw toch vooral voor het gezin en het huishouden moest zorgen. De traditionele rolverdeling tussen man en vrouw was dan ook nooit zo sterk als in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Zoals bekend, is er sinds die tijd veel veranderd in het denken en doen rond de taakverdeling tussen mannen en vrouwen. Veel meer vrouwen zijn buitenshuis gaan werken. Ook zijn zij, mede door het gestegen opleidingsniveau, financieel onafhankelijker geworden van hun man; ook na zijn eventueel overlijden. Daarnaast is het traditionele gezin niet langer de meest voorkomende samenlevingsvorm. Het heeft gedeeltelijk plaats moeten maken voor een diversiteit aan andere vormen, waaronder vooral veel alleenstaanden en ongehuwd samenwonenden van verschillend of gelijk geslacht.

Beide ontwikkelingen – minder hulpbehoeftige nabestaanden en minder en vrijblijvendere partnerrelaties – leidden bij overheid tot de vraag of een wettelijke verplichte, collectieve en solidaire overlijdensverzekering nog nodig was.

In 1991 werd een eerste voorstel voor een nieuwe Algemene Nabestaandenwet door het kabinet-Lubbers III ingediend. De contouren van de latere ANW waren hierin al zichtbaar: een leeftijdscriterium, inkomenstoets en gelijkstelling tussen gehuwd en ongehuwd samenwonen. Dit eerste wetsvoorstel werd echter door de Eerste Kamer verworpen, omdat er vanwege de gelijkstelling tussen gehuwd en ongehuwd samenwonen te veel nabestaandenpensioenen zouden ontstaan.

In 1995 diende het eerste paarse kabinet opnieuw een wetsvoorstel voor een nieuwe ANW in. De twee centrale uitgangspunten van het voorstel waren duidelijk: bezuinigen op de sociale zekerheid en de verantwoordelijkheid voor inkomen en financiële zekerheid bij de burger leggen. De ANW was een veel beperktere regeling dan de AWW. De ANW was alleen nog maar bedoeld voor nabestaanden waarvan niet verwacht kon worden dat zij door middel van werk in hun bestaan konden voorzien. Drie groepen hadden nog recht op uitkering. Nabestaanden met kinderen onder de 18 jaar, nabestaanden die voor minimaal 45 procent arbeidsongeschikt zijn en nabestaanden die geboren zijn vóór 1950. Het wezenpensioen bleef min of meer hetzelfde. Een belangrijk nieuw

element in de ANW is de inkomens- toets: een deel van het inkomen van de nabestaande wordt in mindering gebracht op de uitkering. Deze toets werd ingevoerd om te bezuinigen op de collectieve uitgaven en om het behoeftebeginsel aan te scherpen. Wie niet tot bovengenoemde drie categorieën behoorde kreeg geen uitkering meer.

In 1998 werd de ANW nog op een paar punten gewijzigd, omdat sommige voormalige AWW'ers hun hele uitkering dreigden te verliezen en de inkomensstoets in bepaalde gevallen onredelijk werd geacht. Het kabinet-Rutte II is voornemens de ANW verder te beperken. In het Regeerakkoord staat dat per 1 juli 2014 voor nieuwe instroom de uitkering wordt beperkt tot een jaar, omdat de ANW niet zou aanzetten tot werken. Je kunt je afvragen hoe lang er nog sprake blijft van een wettelijke nabestaandenregeling. Het vooruitzicht dat de sociale bescherming van nabestaanden alleen nog maar zijn beslag krijgt door 'armenwetgeving', afspraken tussen werkgevers en werknemers en door particuliere verzekering stemt somber. Je zou bijna concluderen dat we dan weer terug bij af zijn: een nabestaandenpensioen als een gunst in plaats van een recht.

'IN ONS STRAATJE' SHELLS NEW LENS SCENARIOS

Tekst: Bernard Gerard

Al 40 jaar lang publiceert Koninklijke Shell op gezette tijden een nieuw energiescenario. Wel meer ondernemingen schrijven scenario's, maar niet met zo'n expliciete koppeling tussen maatschappelijke en politieke ontwikkelingen enerzijds en het bijbehorende energiescenario anderzijds. Bovendien maakt Shell ze openbaar. Dat valt te prijzen. Goed geschreven en mooi vormgegeven energiescenario's komen niet elke dag langs.

De SP en Shell hebben andere politieke opvattingen, hoewel er ook punten van overeenstemming zijn. Shell-directeur Voser zegt in het voorwoord bijvoorbeeld dat rond 2030 de vraag naar levensbehoeften als water, energie en voedsel met 30 a 40 procent gestegen zal zijn en dat dat alleen met *business unusual* aan te pakken is. Daar is geen woord te veel mee gezegd.

Shell hangt zijn twee tegengestelde scenario's op aan twee trefwoorden, *Mountains* en *Oceans*. In 'Mountains' kijken de elites vanaf hun topposities omlaag, in 'Oceans' drijft men mee op woelige politieke en maatschappelijke baren.

MOUNTAINS

In dit scenario blijven de rijken rijk en de bazen baas en ze handhaven van bovenaf de status quo. De inkomensongelijkheid groeit en het vangnet onderaan bestaat vooral uit filantropie van miljardairs. De natiestaat blijft het belangrijkste organisatiebeginsel. De bazen van de ene staat moeten een, soms ongemakkelijke, verhouding opbouwen met die van de andere staten en vormen in de praktijk een soort internationale elite. Internet wordt gecontroleerd en er komen schotten in.

Economisch en energetisch heeft dit uiteenlopende gevolgen. Enerzijds kan de natiestaat top-down grote infrastructurele werken aanpakken, bijvoorbeeld het plannen van compacte steden, het opbouwen van een waterstofinfrastructuur (uit aardgas), schaliegas, ondergrondse CO₂-opslag en de overgang van kolen naar gas. Meer dan de helft van het transport zal in 2050 op gas of waterstof draaien.

Organisatie bevordert bezuinigen op brandstof. Bovendien wordt de economie sloom, omdat inkomensongelijkheid slecht is voor de economie (het staat er echt!). Beide oorzaken houden de olie- en gasprijzen relatief gematigd. Energie uit zon, wind en biomassa blijven relatief onbelangrijk.

Na 2030 daalt de emissie van broeikasgassen, maar de temperatuur stijgt meer dan de 2°C uit het Kyotoverdrag. Rond 2100 is de CO₂ - emissie bijna nul.

OCEANS

In dit pakket wordt de wereld woeliger en anarchistischer. De middenklasse wordt rijker en machtiger en in meer dingen geïnteresseerd en in reactie daarop verzetten sommige bazen de bakens. En als ze dat niet op tijd doen

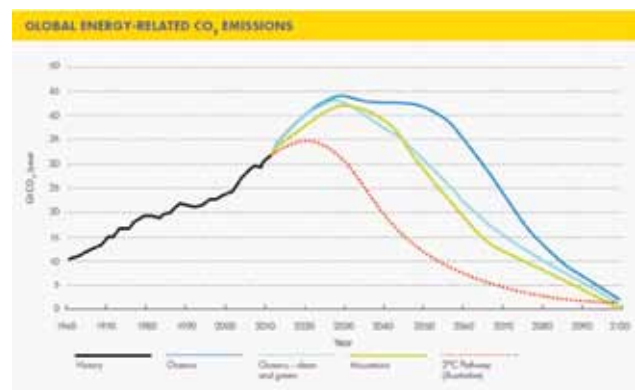
en het valt allemaal tegen, dan hebben ze een probleem. De globalisering is sterker en de natiestaat zwakker. De wereld blijft politiek versnipperd. Op nationaal niveau kunnen de ontwikkelingen alle kanten opgaan. Internet blijft open.

Het prijsmechanisme krijgt de belangrijkste sturende rol. Grote infrastructurele werken (zoals ondergrondse CO₂-opslag) worden pas uitgevoerd en moeilijk winbare voorraden pas gewonnen als de nood (lees de gas- en olieprijs) hoog genoeg is. En dat zal hij vaak zijn. Een ander sturend effect wordt de schade van steeds vaker voorkomend extreem weer. Dat wordt de ultieme rem op kolen.

Duurzame energie ontstaat vooral als daar geen centrale aansturing voor nodig is, zoals zon, biomassa en wind. Dat gaat wel hoge eisen stellen aan het elektriciteitsnet.

In het Ocean-scenario rijdt en vliegt men nog grotendeels op olie en een beetje gas.

Al met al schiet dit scenario nog verder boven de 2°C – Kyotodoelstelling uit dan het Mountains-scenario. Shell suggereert dat het misschien mogelijk is wat 'Mountains-aspecten' in Oceans te stoppen en noemt dat *Oceans clean and green*. Een dergelijke meer gestuurde ontwikkeling zou tot grofweg eenzelfde CO₂-emissieverloop als Mountains kunnen leiden. Dit wordt echter nauwelijks onderbouwd.

Bron: New Lens Scenarios

De rode stippellijn is de lijn die de CO₂-emissies zouden moeten volgen, wil de wereld onder een temperatuurstijging van 2°C blijven (zoals afgesproken in het Kyoto-verdrag). De twee rechte lijnen geven het optimistische en pessimistische Oceans-scenario weer.

New Lens Scenarios is gratis te downloaden op www.shell.com/scenarios